

Pranui Domšaičiui skirtas numeris:

Domšaičio kūrybinis palikimas.
Prano Domšaičio gyvenimo ir kūrybos kelias.
Susitikimą su Pranu Domšaičiu prisiminti.
Prano Domšaičio gyvenimo datos.
Amerikietis profesorius apie Praną Domšaitį.
Prano Domšaičio apžvalginė paroda.
Domšaičio pasisakymas apie savo dailę.
Kazio Bradūno eilėraštis, dedikuotas Domšaičiui.
Parodos proga galerija informuoja.
Pastelių paroda Pietų Afrikoje atidarant.
Galerijos direktorius apie Praną Domšaitį.
Adelheid Armhold Domšaitienės-Žvioniene laiškas.
Lietuviai apie Praną Domšaitį.
Lietuvių menuo puoselėti fondas.

Kertinė Parastė

Domšaičio kūrybinis palikimas

Susidomėjimas Pranu Domšaičiu šiuo metu mūsų visuomenėje skamba kontroversiniais tonais. Tai neturėtų mūsų nustebinti, nes, jei pažvelgsime į Lietuvos civilizacijos istoriją, pamatysime, kad mūsų kultūra ir įvairūs jos periodai vystėsi gana komplikotoje geopolitinėje aplinkoje.

Mūsų istorijos dokumentacija svetimųjų buvo falsifikuota ar nuslėpta. Todėl ne tik praeityje, bet ir šiandien mums nelengva tą kultūrinį procesą istoriškai tiksliai surikiuoti. Kaip tolimuose laikuose, taip ir mūsų dienomis, lietuvis yra blaškomas svetimų vėjų ir tėvynės, ir plačiame pasaulyje, nes ir vienu, ir kitu mūsų kultūrinės veiklos darbai ir apie juos parašyti leidiniai yra tik sporadiškai ir paviršutiniškai registruojami.

Grįžtant prie Domšaičio ir šiandieninio juo susidomėjimo, pravartu vėl prisiminti tą fatališką geopolitinį laikotarpį, kuomet Domšaitis gyveno kone kaimynystėje, bet jį mūsų dailės gyvenimą pozityviai jis nebuvo įtrauktas. Nors Domšaitis ir buvo izoliuotas nuo tiesioginio kontakto su nepriklausomos Lietuvos meniniu gyvenimu, bet jo svarba mūsų meno istorijai yra ypač tingai išskirtina.

Pranas Domšaitis, kaip ekspresionistas, jau turi tarptautinį pripažinimą. Todėl jis vienintelis reikšmingai atstovauja tam laikotarpiui mūsų meno istorijoje. Nežiūrint fakto, kad jis fiziškai gyveno gana atokiai nuo lietuvių tautos kamieno, bet, kaip matome, savo motinos įtakoje jo vidus pasaulis pulsavo lietuviškuoju kūrybingumu. Jau 1912 metais jis aplanko Žemaitiją ir studijuoja lietuvių liaudies meną. Nors jis išaugo vokiečių meno akademijos rėmuose, tačiau neprarado lietuviui būdingo meno charakterio ir mistinės nuotaikos. Domšaitis, kaip dailininkas, subrendo vokiečių dailininkų šeimoje. Jis

priklausė reikšmingiausiai vokiečių ekspresionistų grupei, su ja dalyvaudamas parodose. Jo išstatyti darbai — tiek grupinėse, tiek individualiose parodose — kritikų buvo didžiai vertinami.

Gana trumpu laiku apščiui muziejų, galerijų ir kolekcionierių įsigijo jo kūrinių. Deja, Hitleriui paėmus valdžią Vokietijoje, Domšaitis su kiais pasaulinio masto modernistais, kaip Cezanne, Van Gogh, Nolde, Otto Mueller ir kt., buvo pavadinti "degeneruoti" meno dailininkais ir išmesti iš muziejų. Domšaičiui Vokietijoje nebuvo leista laisvai dirbti. Tuomet jis, su savo žmona operos primadona Adelheid Armhold, pasitraukė į Austriją. 1949 metais Domšaičiai įsikūrė Pietų Afrikoje. Čia Pranas Domšaitis kūrybiniai atgijo, sukūrė daug aukštos kokybės darbų ir paliko lietuvių menui reikšmingą palikimą.

Pietų Afrikos laikotarpyje Domšaičio darbai prasiveržia nauju vaizdiniu polėkiu ne tik formoje ir spalvose, bet taip pat padvelkia stipriu lietuvišku jausmingumu. Visi šie kūriniai priskirtini antrajam Domšaičio kūrybos laikotarpiui.

Šio periodo kūrinių aiškiau rodo individualų dailininko charakterį tiek stiliume, tiek spalvose. Čia jis visiškai atsipalaiduoja nuo ankstesnės aplinkos įtakų ir, kaip kūrėjas, neabejotinai išryškina savo originalų veidą.

Lietuvių Fondas, įsigijęs Domšaičio kolekciją, yra pasiryžęs įsigyti ir kitų lietuvių dailininkų darbų ir tokiu būdu sukaupiti reprezentacinę lietuvių dailininkų kolekciją. Šiuo metu dėl mūsų neorganizuotumo nyksta nepaprastos vertės lietuvių dailės turtai.

Galų gale turime įsisąmoninti, kad paskutinių kelių dešimt metų laikotarpyje mūsų išaugo savų ir naujų "Domšaičių". Užsienyje gimę arba labai jauni čia atvykę, jie baigė savo studijas Vakaruose. Ne vienas stambus talentas iš jaunosios dailininkų kartos, neradęs įvertinimo ir palankios dirvos mūsų tarpe, buvo nustumtas į svetimųjų glėbį. Negalime nepadaryti išvados, jog, kaip praeityje, taip

PRANO DOMŠAIČIO GYVENIMO IR KŪRYBOS KELIAIS

Pokalbis su ponu Adelheid Armhold Domšaitiene - Žvioniene

Šiandien stovime istorinio įvykio akivaizdoje. Dailininkai Adolfas Valeška ir Romas Viesulas, Lietuvos fondo įgaliotiniai, atvyko į Honolulu miestą Havajuose. Jų tikslas — atrinkti ir nupirkti grupę žvionių nuosavybėje esančių pasaulinio masto lietuvių dailininko Prano Domšaičio darbų. Ta proga jie paprašo Adelheid Armhold Domšaitienės-Žvioniene pasidalinti savo prisiminimais apie dail. Praną Domšaitį. Pokalbiui vadovauja jau seniai Havajuose įsikūrusi dail. Bronė Jameikienė, pašnekesį pradėdama tokiu klausimu:

B. Jameikienė: Gerbiamoji ponu, kodėl Pr. Domšaičiui kartais trukdavo net dešimt metų užbaigti kurį nors paveikslą? Ar jis, kiek su juo padirbėjęs, kuriam laikui jį padėdavo į šalį ir paskui vėl prie jo sugrįždavo?

A. Domšaitienė - Žvioniene: Visai teisingai. Kai kuriuos darbus padėdavo į šalį ir vėliau prie jų vėl padirbėdavo. Tai priklausydavo grynai nuo jo įkvėpimo, kada vėl prie kurio darbo sugrįžti.

B. J. Kodėl, kai Domšaitis buvo paskelbtas "degeneruotojo meno" atstovu, jį nei emigravo į JAV, nei kitur, kaip daugelis tada kitų?

A. D. — Ž. Mes bandėme į JAV, es emigruoti, tačiau mums nepavyko. 1935 m. jo darbai kabojo vadinamojoje "Degeneruoto meno" parodoje šalia tokių garsenybių kaip Schmitas - Rotluffas, Nolde, Kirchneris, Otto Muelleris,

Dixas ir daug kitų. Vėliau turėjau didelės laimės būti pakviesta dėstyti dainavimo vyresniosios lektorės titulu Cape Towno universitete Pietų Afrikoje, į kurią ir nukėlėme.

B. J. Kodėl Domšaitis nesiūpino daugiau pasiskardenti viešumoje, įsigyti pripažinimo ir reklamų?

A. D. — Ž. Vienintelis jo tikslas gyvenime tebuvo patsiam tobulėti ir tobulinti savo meną. Visa kita, galvojo jis, seks automatiškai, taip ir buvo.

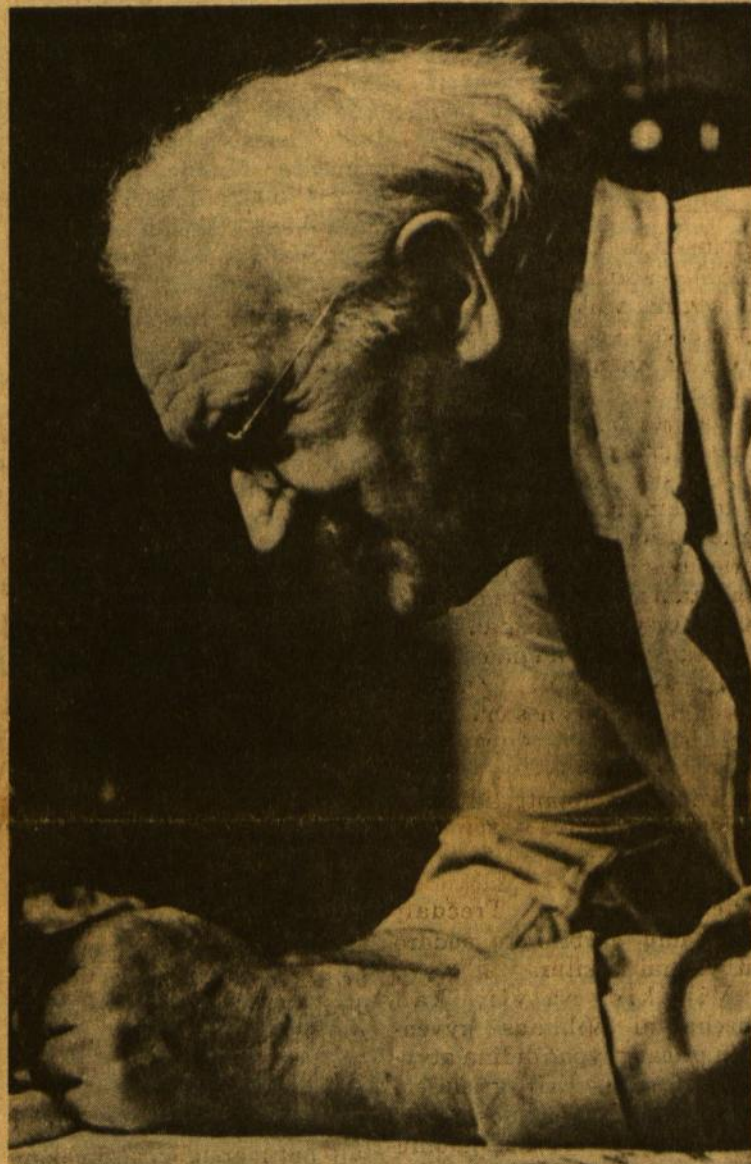
B. J. Įdomu, kodėl jį kadaise vyko Petrapiln nutapyti kažkokio generolo portreto ir kaip visa tai susiklostė?

A. D. — Ž. Po pirmosios savo individualinės parodos 1919 m. Berlyne jis greitai išgarsėjo, ypač pasirodžius Karl Schefflerio straipsniui "Kunst und Kuenstler" žurnale, leidžiamame Bruno Cassirerio leidyklos. Šis straipsnis sukėlė sensaciją, ir tada Domšaitis buvo pakviestas į Petrapilį taisyti gen. Bolderevo šeimos. 1)

B. J. Kada jis buvo Kaune? Ar ten gal ką dėstė, ar dirbo kūrybinį darbą? Ir ar žinotumėte, kiek laiko jis ten praleido?

A. D. — Ž. Kauną jis applanke jau seniai, prieš mudviejų susipažinimą, ir negalėčiau Jums pasakyti, kaip ilgai jis ten išbuvo. Aš tik tiek esu girdejęs jį pasakojant, kad jis į ten važiavo kartu su savo draugu Eidukevičium. 2)

B. J. Ar jis kada nors aiškino, kodėl jo darbuose tiek mistizmo ar bent mistinės nu-

Dailininkas Pranas Domšaitis (1900-1965)

taikos? Kokie, jo paties nuomone, buvo viso to šaltiniai ar priežastys?

A. D. — Ž. Domšaitis jautė, kad visas gyvenimas yra pilnas mistizmo, kad savo sielos gėlmės mes esame apsupti neišaiškinamų reiškinių.

B. J. Įdomu, kodėl Jūs, Ponia, nutarėte persikelti čia į Havajus, kas paskatino aplėsti Cape Towną ir Pietų Afriką?

A. D. — Ž. Teisybę pasakius, palikti Cape Towną buvo ne mano paties, o dabartinio mano vyro, Kazio Žviono, idėja. Jam atrodė, kad įtempti rasių santykiai Pietų Afrikoje galėjo būti išdava labai jau nemalonių dalykų. Buvome applanke Havajus 1972 m. ir baisiai susižavėjome jų klimatu ir gamtovaizdžiu. Draugai mums padėjo čia pastoviai įsikurti.

B. J. Ar Domšaitis bent kada gailėjosi nusikėlus į Cape Towne'ą, o ne kur nors kitur?

A. D. — Ž. Domšaitis mylėjo Cape Towną ir ypačiai Karoo, savo gamtovaizdžiu panašų į plačius Rusijos plotus.

1) Čia p. Domšaitienė bus sumaišiusi įvykių eigą. Pirmoji Domšaičio individualinė paroda iš tikrųjų įvyko 1919 m. Berlyne, apvainikuota jos paminėtu puikiu straipsniu prestižiniame meno žurnale. Tačiau nutapyti caro armijos generolo Bolderevo šeimos jį buvo pakviestas dar prieš karą ir, žinoma, prieš revoliuciją. Spėjama, kad Domšaitis šį užsakymą vykdė apie 1912 m.

2) Tai dailininkas Vladas Eidukevičius (1891-1941), studijų tikslais plačiai keliaavęs po Vakarų Europą ir tikriausiai ten susipažinęs ir su Domšaičiu.

Mažas būdamas, jį matė Gerosios Vilties rago paveikslėly, kuris jame sužadino norą kada nors tą vietą pačiam aplankyti. Bet šis noras jam išsipildė tik po 60 metų.

B. J. Ar jis kada pasisakė, kuris dailininkas ar dailininkai jam darė didžiausią įspūdį priešmokykliniame laikotarpyje, ar studijų metu, ar po karo, Vėmaro respublikos metais, ar po Antrojo pasaulinio karo, Cape Towne ir taip toliau?

A. D. — Ž. Manysčiau, kad dailininkas, kuris jam paliko patį didžiausią įspūdį, buvo Munchas. Pirmiausia, priešmokykliniame amžiuje ir net mokykloje jis tebuvo matęs tik savo tėvų tiki. Pokario laikotarpiu jis sakė žavėjęsis Munchu, Nolde, Kaethe Kollwitz, Chagalliu, vėliau jį traukė ir Lovis Corinth, pas kurį studijavo Berlyne. Taip pat Schmidt - Rotluff ir Kirchner.

Daug išmoko taip pat jis ir iš anglų tapytojo Constable'io.

B. J. O dabar gal ir asmeniškiesnio pobūdžio klausimas, bet vis dėlto būtų įdomu sužinoti, atsižvelgiant į gausiai jo kūryboje pasitaikančią religinę tematiką, ar buvo jis praktikuojantis kurios nors religijos išpažinėjas?

A. D. — Ž. Giliausiam savo būties klode Domšaitis buvo labai religingas. Naktimis medituodavo. Tačiau jis nelenkydavo bažnyčios, nes jautė, kad jam tai buvo nereikalinga.

B. J. Ar jis cituodavo kokio nors filosofo vardą, kuriuo būtų parėmęs savo pasaulėžvalgą ar "gyvenimo filosofiją"?

A. D. — Ž. Jisai skaitydavo Albert'o Schweitzer'io raštus ir gilinosi į indų Bagavad-Gitą.

B. J. O ar buvo jis Jums atskleidęs kokių smulkmenų iš savo susitikimo su Munchu?

A. D. — Ž. Jis applanke Munchą, bet pas jį praleido tik vieną dieną, žiūrėdamas, kaip jis man sakė, į jo paveikslus su didžiausia pagarba.

B. J. Kame yra tos Karoo ir Transkeijaus sritys, kurios taip Domšaitį domino? Iš kur kilo tas jo domesys?

A. D. — Ž. Karoo ir Transkeijus tai aukštumų platumos, kurios prasideda tuoj išvykus iš Cape Towno ir tęsiasi ligi Johannesburgo už 1,000 mylių. Jį labai traukė šio vietomis tik vienišų sodybų ar kalvų pertraukto gamtovaizdžio didybė ir vienišumas.

B. J. Kuo domėjosi, ką ir kaip dirbo Domšaitis Cape Towne?

A. D. — Ž. Cape Towne gyvendamas, jis buvo jau nebe jauno amžiaus ir domėjosi tik tapybos kūriniu. Visi jo darbai gulėdavo didelėmis krūvomis ant studijos grindų. Jam deja nerūpėjo nei jų tvarkymas, nei koks nors rūšiavimas. Kai rušėmės išsikraustyti iš Cape Towno, teko sunaikinti vieną kitą šimtą nebaigtų drobių.

B. J. Ką Jūs atsimenate iš susitikimų su Telesforu Valium ir Pauliu Augium?

A. D. — Ž. Su Telesforu Valium susipažinau tik vėliau Toronte, ne Voralberge, kur jis buvo sutikęs mano vyrą. O su Paulium Augium man niekad neteko susitikti.

(Nukelta į 2 psl.)

Pranas Domšaitis

Nukryžiuojamas

tas iš jaunosios dailininkų kartos, neradęs įvertinimo ir palankios dirvos mūsų tarpe, buvo nustumtas į svetimųjų glėbį. Negalime nepadaryti išvados, jog, kaip praeityje, taip

ir šiandien, mūsų kultūrą ir jos istorinį vystymąsi reprezentuos lietuvių dailininkai tiek Tėvynėje, tiek Vakarų pasaulyje.

Adolfas Valeška

Honolulu, Havajuose, lankant Adelheid Armhold Domšaitienę - Žvioniene, 1980 m. spalio 25 d. pasirašoma sutartis, Lietuvos fondui įsigyti Prano Domšaičio darbų kolekciją. Dešinėje — ponu Adelheid Armhold Domšaitienė - Žvioniene, sutartį pasirašęs dail. Adolfas Valeška, kairėje — dail. Romas Viesulas.

Prano Domšaitio gyvenimo ir kūrybos keliais

(Atkelta iš 1 psl.)

B. J.: O iš kur tasai gražus, didelis siuvinys, pavadintas "Lietuva"?

A. D. — Ž.: Tiksliai nežinau, bet be jokios abejonės Domšaitis jį įsigijo Lietuvoje, kaip man pats sakė.

Romas Viesulas: Ar Klai-pėdos krašte, o gal Didžiojoje Lietuvoje, jos vakarinėje dalyje?

A. D. — Ž.: Žinau tik, kad Lietuvoje, bet kur, ar Kaune, ar kokiame kitame mieste, jis man niekad tiksliai nepasakė.

B. J.: Ar bandė jis kada tapyti labai didelio formato paveikslus?

A. D. — Ž.: Didžiausias jo darbas tai, berods, viena iš "Piemenėlių adoracijų", kurios mažą kopiją turiu pasikabinusi ten, savo kambaryje. Tai bent kokio 7 pėdų, o gal ir dar aukštesnis darbas, kuris, kaip mano broliškio nuosavybė, yra Koblenze, Vokietijoje.

B. J.: Ką Jūs atsimintumėte iš Domšaitio pasakojimų apie šeimą, apie savo tėvą, motiną ir jos įtaką dailininkui bei kitus gimusius?

A. D. — Ž.: Savo motinai buvo labai artimas ir ją labai mylėjo. Su tėvu ir broliais santykiai buvo vėsesni.

B. J.: Ar turite dar kitų kokių prisiminimų?

A. D. — Ž.: Domšaitio tėvas labai priešinosi sūnaus meno studijoms, nes norėjo, kad Pranas liktų ūkininku. Tik po to, kai sūnus gavo rekomendaciją iš garsiojo Max'o Liebermann'o pamačius Prano darbus, tėvas atlyžo ir leido sūnui studijuoti Karaliaučiaus dailės akademijoje, kur jam buvo suteiktas stipendija.

B. J.: 1980 metais suėjo 100 metų sukaktis nuo Domšaitio gimimo. Kaip praleido jis paskutiniuosius savo gyvenimo metus?

A. D. — Ž.: Praleido juos nuo ryto ligi vakaro tapydamas. Tik retkarčiais kur išeidavo. Paskutinįjį gyvenimo pusmetį jau sirgo, gulėdamas lovoje.

R. V.: Domšaitio kūryboje regime, kad kai kurie tapybiniai užmojai liko neužbaigti, kai kurios problemos neišspręstos. Ar Jums kada nors jis pasiskųsdavo negalėjimu vienokiai ar kitokiai problemai rasti jį patenkinančio sprendimo?

A. D. — Ž.: Iš dalies šį klausimą atsakiau jau anksčiau, kai kalbėjome, jog jis kartais padėdavo darbą į šalį, leisdamas padirbėti intuičiai, laukdamas įkvėpimo. O kai šitai atėdavo, vėl ištraukdavo darbą ir, staiga radęs sprendimą, jį užbaigdavo. Bet kartais šis brendimo procesas trukdavo pusę metų, kartais dvejus metus ar net ilgiau.

R. V.: O ar apie savo problemas Domšaitis su Jumis kalbėdavosi, ar dalindavosi kūrybinio pobūdžio rūpesčiais?

A. D. — Ž.: Ne, nelabai. Sykį užsiminė vieną tokį darbą, tai ir paklausiau, kodėl jo neužbaigė. Atsakė tik tiek, kad kuriam laikui jį padėsias į šalį, ir sprendimas pats ateisias.

R. V.: Teko pastebėti, kad jis labai domėjosi liaudies menu, net siuvinėjimu. Matome, kad tokių rankdarbių pats buvo pasidaręs. Kada, kuriuo laikotarpiu jis tuo užsiiminėjo?

A. D. — Ž.: Kai tik susipažino, tai jis jau turėjo pas save tuos mažus rankdarbius, kuriuos štai matote ten miegamajame. Jis juos buvo pats pasidaręs šiaip sau, grynai malonumui. Maža mergaitė, su kuria jis buvo susidraugavęs, jam kadaise buvo parodžiusi, kaip dirbti su adata, ir jis siūdamas išgaudavo tokias gražias spalvas, kad net nuostabu. Bet visa tai buvo dar prieš mūsų susipažinimą.

R. V.: Ar jis bet kada bandė ir padainuoti, gal su Jumis

duetą užtraukti?

A. D. — Ž.: Ne, deja, jisai nebuvo dainininkas. Tačiau mano dainavimu labai džiaugėsi, lydėjo mane gastrolėse ir klausydavosi visų koncertų. Tos gastrolės jam būdavo labai naudingos, nes sudarydavo progą aplankyti ir susipažinti su įvairiausiais miestais ir miesteliais, kur tik tekdavo man pasirodyti.

R. V.: Ar jis rasdavo muzikoj, gal kokioj operoj ar dainoj, tiesioginio įkvėpimo savo kūrybiniam darbui?

A. D. — Ž.: Žinote, čia užvedė mane ant vieno prisiminimo. Kai jį pirmą kartą susitikau, jis mane supažindino su rusų, o gal Lietuvos rusų dailininke Faiga Blumberg, jei Jums žinoma ši pavardė. Toje kompanijoje aš jiems be akomponiatoriaus sugiedojau tokią vokišką giesmę "Vom Himmel hoch da komm ich her". Tai labai senas vokiečių chorolas, ir juos taip sužavėjo mano balsas, kad turėjau jiems solo išgiedoti visus posmus.

B. J.: Ponia Adelheid, žinome, kad Jūs esate iškili operos solistė, operinė primadona, dainavimo pedagogė, taip pat ir kompozitorė. Ar nebūtų Jums per sunku pagroti ką nors iš savo pačios kūrybos ir mums prieš tai apie ją šiek tiek papasakoti?

A. D. — Ž.: Pirmiausia norėčiau pasakyti, kad mano balsas jau ne tas, kas buvo jaunystėje. Ir kaipgi kitaip galėtų būti: juk man jau 80 metų amžiaus! Bet aš stengiuosi... Štai kūrėnėlis, sukomponuotas ką tik prieš mūsų atsikraustymą į Havajus 1977 m. Jo žodžiai — pasauliniai, kalbami visose teosofinėse draugijose. Juos pradėjo Alice Beatty, kuri mokėsi pas poną Bravackį.

(Šioje vietoje p. Domšaitienė - Žvironienė sugieda, sau pati akompanuodama, šią savo pačios sukurtą giesmę.)

B. J.: Tai iš tikrųjų labai puiku, ponia Domšaitienė, ir mums visiems didelis malonumas. Baigiant, ką dar galėtumėte mums pasakyti iš Domšaitio paskutiniųjų gyvenimo valandų?

A. D. — Ž.: Taip, norėčiau Jums atskleisti tą patį kritinį momentą. Matote, gydytojas man iš anksto tiksliai pasakė, kurią dieną Domšaitis mirs, ir todėl manau, kad būtų prasminga, jei galėčiau Jums pagroti paskutinįją Faurė "Requiem" dalį "In Paradiso", vieną mano mėgstamiausiųjų dalykų. Kadangi, kaip žinome, girdėjimas — tai pats paskutinis pojūtis, kuris išblėsta žmogui mirštant, todėl manau, jog aš šią dalį pagrosiu vien tik dėl to, kad mes visi galėtume daly-

Solistė Adelheid Armhold Domšaitienė

vauti jo paskutiniųjų valandų prisiminime...

(Čia pokalbio dalyviai klausosi Faurė "Requiem" užbaigos.)

B. J.: Esame Jums labai dėkingi, gerbiamoji Ponia, kad

sutikote su mumis pasidalinti savo laiku ir talentu. Tai buvo ne tik gražu. Tai mus labai sujaudino.

Šis pokalbis įrekorduotas 1980 m. spalio mėn. 25 dieną Honolulu, Havajuose.

Susitikimą su Pranu Domšaitiu prisiminus

Apie Praną Domšaitį reikėtų kalbėti eiliuotai, nes Pranas Domšaitis man yra poezija, poezija paslaptinga. Bet pirmasis su juo susitikimas ėjo prozos, dramatiškos prozos keliu, kai karo įvykiai nutpėdė mane Austrijai, Šveicarijos pasieniu. Alpių papėdėse, mažame Bačūnų (Batchuns) kaimelyje, Feldkircheno apskrityje. Ten buvo ir daugiau mūsų tautiečių, pabėgėlių, kaip ir aš pats, vėliau pakrikštytų "dypukais". Kartą vienas jų paklausė: "Ar žinai, kad čia netoliese gyvena lietuvis dailininkas Domšaitis?". Šitai trenkė į mane kaip griaustinis. Net susigėdau, nes to vardo iki tol nesu girdėjęs, o tariasi žinau visus mūsų dailininkus. Giliai suintriguotas, suradau jį tikrai netoliese, mažame Sulz - Roethis miestelyje. Suradau, prilipau, sulipau.

Prasidėjo pažintis, kuri tebesitęsia iki šiol, nors Pranas yra jau persikėlęs gyventi į kitas dimensijas, o mano nuostabai ir pažinties tęstinumui nėra galo.

Tada Pranas buvo jau žilsterėjęs ir atsikėlęs iš pastovios Berlyno gyvenvietės, bėgdamas nuo bombardavimų, karo ir politinės santvarkos. Jam, kaip dailininkui, nebebuvo ten vietos gyventi, nes jis kartu su kitais garsiais modernistais, kaip Marc Chagall,

Emil Nolde, Oskar Kokoschka ir kt. buvo valdančiųjų degražuoti, kaip išsigimę dailininkai, jų kūrinių išimti iš meno galerijų, jų kūrybinis darbas suvaržytas. Tie smūgiai išmetė jį iš Vokietijos, bet jo talento nenumažino. Domšaitis tapė, kūrė kaip ir anksčiau, tik gal bent kiek dvasiniai prislėgtas. Jo studija, vidutinio dydžio kambarys su vienu mažyčiu langeliu, o grindys? Visos nuklotos jo darbų gerokai storu kluodu. Judėti šioje studijoje reikėjo šokinėjant, beieškant tuščių grindų tarpelių, jei nenorėjai užminti jo drobių. Ten buvo tikra meno šventovė, priklaudusi šimtus jo darbų ir jį patį ilgom kasdienėm kūrybos valandom. Šventovėjėjam vienam, kurią teko man aplankyti trumpam, nes, kaip taisyklė, žiūrovai ten nebuvo įsileidžiami.

Nuostaba lydėjo tos pažinties pradžią. Jei jis būtų buvęs žymus dailininkas, tai kodėl apie jį Lietuvoje nebuvo girdima? Tik gero kaimo vėliau atsivėrė durys tikrovėn. Jis buvo žinomas Vokietijos meno sluoksniuose jau nuo Pirmojo pasaulinio karo. Buvo aktyvus ekspresionistų dailininkų tarpe, meno leidiniai, žurnalai skyrė vietos jo vertinimui, lygiai kaip ir periodinė spauda rodė kritikų straipsniai, o jo

kūriniai turėjo vietą Vokietijos meno galerijose ir privačių meno mylėtojų kolekcijose net ir už Vokietijos sienų. Kad apie jį nebuvo girdima Lietuvoje, galėtumėm kaltinti patys save nepakankamu mūsų dėmesiu tam, kas dėjos meno pasaulyje kituose kraštuose.

Pranas Domšaitis gimė, augo, mokėsi ir kūrė Vokietijoje. Save laikė lietuviu, neslėpė savo kilmės, nepasikendavo jo jūroje, o išliko lietuviu net tik lietuviška pavarde, bet ir formaliai, turėdamas Lietuvos pasą, ir visom savo būdo sąvybėm bei dvasinėm vertybėm, spinduliuojančiom jo kūriniuose. Gal dar daugiau stebėkimės ir dėkome likiminių galių palankumui už tai, kad Prano Domšaitio kūriniai išvengė sunaikinimo karo metais, kilnojančios iš vienos vietos kiton, iš vieno krašto kitan ir kad dabar gana didelė jo darbų dalis atranda prieglobstį Lietuvių fondo rankose, Chicagoje. Pagarba, padėka, pasididžiavimas visiems, kurie prie to prisidėjo.

Jaučiu skaitytojo nerimą, kad iki šiol nežinome apie Praną, kaip asmenį, žmogų. Spėjau, kad šio laikraščio puslapiuose bus viena ar kita jo nuotrauka. Jau šis tas. Prisimenu gerai jo apvaliam veidą, gilias sėdintis akis, gyvas, ramias, bet veriančias. Jis pats dvelkė švelniu paprastumu, nė kiek nedekoruotu. Nėšiojo monoklių, nesistengė rodytis dideliu, o dėjos toks, koks iš tikrųjų yra. Tai patvirtina ir faktas, kad jis iš vokiečių kariuomenės buvo atleistas, "kaip nepasiduodęs kariškam auklėjimui" (mačiau pažymėjimą). Suartėjimas su Pranu pastūmė ir mane prie tapybos studijavimo. Jis atėdavo pas mane, o po darbo jį lydėdavau atgal namo 1945 metų žiemą. Tai buvo trumpas valandos, reikšmingos ir neužmiršamos. Jos buvo pertrauktos, išvykus man Vokietijon.

Maždaug po poros dešimčių metų susitikau vėl su Pranu Pietų Afrikoje, Cape Town'e. Tiksliau, su jo kūrinių. Jis pats jau buvo iškeliavęs į daugias. Jo studija atrodė jau kitoniškai. Jo darbai, našlės pastangomis, tvarkingai sudėstyti lentynose. Jose prisiglaudė drobės, pergabentos iš Vokietijos, ir darbai, sukurti Pietų Afrikoje, kur Prano talentas vėl atgimė ir išsiveržė gaivalingu manifestu nemirštanuose kūriniuose, kurių dalis, mūsų laimei,

Prano Domšaitio gyvenimo datos

1880 m. rugsėjo 15 d. Domšaitis gimė Kropynų k., Labguvos vls., Mažojoje Lietuvoje, lietuvių ūkininkų šeimoje. Motina — Putynaitė. Metrikuose įregistruotas Franz Domscheit vardu. Lietuviškai pramoko namuose. 1907 m. dail. Max Liebermannui rekomenduojant, su stipendija priimtas studijuoti į Karaliaučiaus Karališkąją meno akademiją.

1910-12 m. Mokėsi pas dail. Lovis'ą Corinth'ą Berlyne. Studijų ar darbo tikslais lankėsi Paryžiuje, Florencijoje, Londone, Amsterdame, Petrapilyje.

1914 m. Aplankė dail. Edvard'ą Munch'ą Norvegijoje. 1918 m. Dalyvavo vad. "Berlyno secesijos" grupės parodoje. Nuo to laiko su didesniu ar mažesniu pertraukom gyvenė Berlyne.

1919 m. Pirmoji žinoma individualinė Domšaitio paroda Moeller'io galerijoje Berlyne. Perkelta į Breslau.

1920 m. Kaune priėmė Lietuvos pilietybę, išsiėmė Lietuvos respublikos vidaus pasą Prano Domšaitio vardu. Darbus kurį laiką dar pasirašinėjo Franz Domscheit.

1921 m. Paroda Essene. 1925-29 m. Su parodomis apkeleio Rytprūsius, Austriją, Rumuniją ir Turkiją.

1926 m. Paroda Hamburge. 1929 m. Vedė pagarsėjusią olandų kilmės dailininkę Adelheid Armhold. Lydėjo ją dažnose koncertinėse kelionėse po Europą. 1931-36 m. Parodos Berlyne ir Karaliaučiuje.

1936 m. Įtrauktas į kilnojamają vad. "Entartete Kunst" (Degeneruotojo meno) paroda, hitlerinės valdžios suorganizuotą ekspresionizmui ir kitokioms moderniosios dailės srovėms pašiepti.

1937 m. Paroda Istanbule. 1938 m. Pašalintas iš Vokietijos galerijų bei muziejų. Pradėjo darbus pasirašinėti lietuviškąja pavardės forma: Pranas Domšaitis. 1939 m. Lankėsi Kaune. Gavo leidimą,

Amerikietis profesorius apie Domšaitį

Gerbiamas dr. Ambrozaiti,

Esu peržiūrėjęs pluoštą Prano Domšaitio kūrybos skaidrių, spausdintų reprodukcijų ir keletą originalų.

Nors ilgoje savo karjeroje Domšaitis plačiai keliavo, o jo kūryba augo tiek į plotį, tiek į gylį, jis nuolatos sugrįždavo prie liaudiškojo meno versmių, prie išsakymo meilės žemei, kurią jaunas būdamas padėjo tėvui dirbti, kartu žvelgdamas jau ir tolyn į menininko gyvenimo bei interesų ateitį.

Domšaitis gana teisėtai lyginamas su Munch'u, jam didelės įtakos padariusiu, tautiškai lietuvišką, kuriuos Hitlerio režimas įtraukė garsiojo "degeneruoto" meno parodon.

Šiandien tačiau jau yra pakankamai išryškėjusi jo dailės universalinė prasmė bei poveikis. Tai nuosirdaus menininko gili išraiška, kurioje absoliučiai nieko nėra subversyvinio.

Nors viliojantį skambantį mintis apie domšaitiškąjį muziejų, kuriame prisiglaustų kiek galima daugiau iš prieinamų šaltinių surinktos Domšaitio kūrybos, tai galbūt tėra tik ateities svajonė. Šiuo metu gal užtektų įsigyti tik pačių išskirtiniausių jo darbų branduoli, galintį reprezentuoti vieną iš svarbiųjų Lietuvos istorijos bei kultūros sudėtinių dalių. Nes tikra yra, kad sveriant 20-tojo amžiaus meno vertę, Domšaitio vardas ir reikšmė įgis vis daugiau ir daugiau svorio. Savąją kūrybą jis bus gyvas ilgiems amžiams.

Su tikra pagarba, Harold Haydon, Indianos universiteto profesorius adjunktas, Chicago Sun-Times meno kritikas, Chicagos universiteto dailės profesorius emeritus.

1980 m. gegužės 3 d.

Pranas Domšaitis

Bėgimas

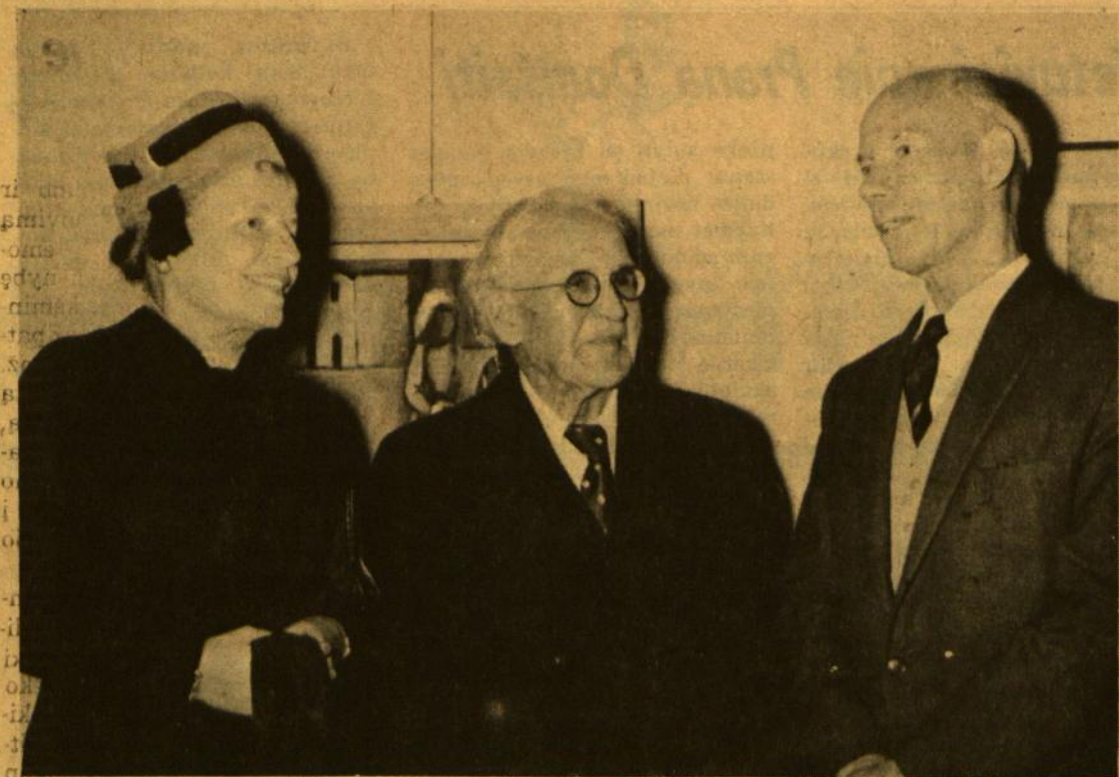
Pranas Domšaitis

Motinos portretas

Pranas Domšaitis

Bėgimas | Egiptas

Prano Domšaitis parodą Pietų Afrikos universitete, Cape Town'e 1957 m. atidarant: Adelheid Armhold Domšaitienė, Pranas Domšaitis ir universiteto dekanas.

Prano Domšaitis apžvalginė paroda

Apžvalginė Prano Domšaitis (1880-1965) darbų paroda, šiuo metu vykstanti Havajų universiteto Dailės galerijoje, aktuali tiek istorine savo perspektyva, tiek ir pačiuose išstatytuose darbuose sukaupia meninę jėgą. Domšaitis (gimęs buvo užrašytas kaip Franz Domscheit ir tik vėliau prisimė lietuviškąją savo pavardę lyti) perėjo tam tikrą istorinę kryžkelę; ji suformavo vokišką ekspresionizmą, savo ruožtu gal ir paties Domšaitis formuotas. Parodos kontekstas tad yra vienas gana netolimos praeities laikotarpis, tačiau pakankamai jau pasistūmęs į praeitį, kad būtų įgavęs tam tikros pilnatvės. Ši pilnatvė betgi gali daryti klaidinančią monolitizmo išpažintį. Nemažiau keistai gali taipgi ryšium su šia epocha susidariusių kritinių pažiūrų susigrupavimas. Nors ši Amerikoje pirmoji Domšaitis kūrybos paroda ir nebūtų istorijos perrašijimo priežastimi, ji yra asmeniškai ir jaudinantis vieno istorinio momento veidrodys, iš naujo palydinantis ekspresionistinės dailės širdyje degančiąją, gyvybę formuojančiąją aistą.

Domšaitis kūrybos tematinės šaknys atsekamos iš turimų biografinių žinių. Gimęs 1880 m. netoli Rytprūsų ir Lietuvos sienos, Domšaitis anksti rodė susidomėjimą ir talentą menui, kartu išgyvendamas ir stiprą tarp motinos emocinio religingumo ir tėvo "gaspodniško" praktiškumo. 1907 m. jis stėjo Karaliaučiaus Meno akademijon, kur jam dėmesio ir paramos teikė Max Liebermann, Berlyno secesijos vadas ir plein-air impresionizmo Vokietijoje propaguotojas. Vėliau Domšaitis studijavo pas Lovis'ą Corinth'ą Berlyne ir stipriai pajuto Edvardo Munch'o įtaką.

Savo akademinio išsilavinimo, o vėliau kelionių aplink Europą dėka Domšaitis atsivėrė kosmopolitinio įvairumo įtakoms. Domėjimasis liaudies menu, lankymasis rytinio Viduržemio kraštuose ypač skatino būdingos domšaitiškosios paletės išsivystymą. Dailininko peripetinis gyvenimas dar suintensyvojo po vedybų 1929 m. su soliste Adelheid Armhold, kurią jis lydėdavo gastrolėse. 1935 m. Domšaitis buvo įtrauktas į vadinamąją tada Entartete "Kunst" (Degeneruoto "meno") parodą Berlyne, kartu su kitomis meno reikšmingomis asmenybėmis tapdamas politinė auka ir kultūrinio tremtinio. Persikėlęs į Austriją, prisimė grynai lietuviškąją pavardę formą ir pragyvenimui tapė konvencionalius peizažus bei natūrmortus. 1949

m. su žmona emigravo į Pietų Afriką, kur jai buvo pasiūlytas dėstomasis darbas Cape Town'e universitete. Domšaitis ten pat mirė 1965 m., pasirinkęs Pietų Afriką naująja savo tėvyne.

Ši aštuoniasdešimties darbų paroda, sudaryta iš Domšaitis našlės gausaus rinkinio, apima piešinius, pasteles, akvareles, keletą mažų, išsiuvinėtų kilimų ir stambių aliejinių darbų grupę. Visi objektai pasiskirsto dviem laikotarpiais: 1917-1930 (Europoje) ir 1955-1965 (Pietų Afrikoje). Tik aliejaus darbų yra iš abiejų periodų. Per visą tą laiką Domšaitis stilius radikaliai pakitimo nepergveno. Tai, kas ankstyvesniuose kūriniuose pasirodė kaip skolininiai elementai, vėlesniuose ataidi jau švelnesniais brandžion, asmeniškai vizijon sulydytais sąsąskambiais. Pvz., ankstyvojo kūrinyje randame šagališką erdvę, masto ir tūrio manipuliavimą, rouautišką intensyvios spalvos plotų kontrabalansavimą tamsiais kraštais, noldišką akvarelės techniką, jawlenskišką formos amplifikaciją. Tačiau ilgainiui šitos akivazdžios asociacijos visur suminkštėja. Domšaitis tapybai pasiekus gilesnę temą ir vaizdo sintezę.

Pranas Domšaitis

Turgus Rismmijoje

Pranas Domšaitis

Moterys laukuose

Domšaitis pasisakymas apie savo dailę

Šiandieniniu laikmečiu jaučiamas tikras naujos įžvalgos ir dvasinės disciplinos pareikalavimas. Tą patį ryškų net ir moderniajame tapybos mene. Kaip ir religija, modernioji dailė yra supama paslapčių. Šia moderniojo meno mistinę išraišką žiūrovas tegali pajusti, būdamas atviros širdies ir laisvas nuo išankstinių nusistatymų. Iš čia galbūt ir panašumas su religija, nes tiksliai tikinčiajam imanoma pajusti transcendenciją ir mistiką.

Moderniosios dailės kūrinys privalo spinduliuoti vidini gyvenimu. Kompozicija bei spalvų parinkimas tėra tik priemonės, kuriomis dailininkas išreiškia savąjį pasaulio sąrangos vidinę sampratą. Todėl moderniajai tapybai nederėtų vien tik kopijuoti gamtą tokią, kokią mums atskleidžia fizinės akys. Vėliau paveikslas kompoziciją turėtų apspėsti matematinio pobūdžio įstatymai, savo ruožtu atspindintieji slėpininguosius erdvės dėsnius ir begalybės neišaiškinamą. Ir kuo stipresnė menininko intencija, tuo jis bus pajėgesnis ištyrinėti tiek daiktų esmę, tiek ir dieviškosios tvarkos sąryšingumą — Absoliutą.

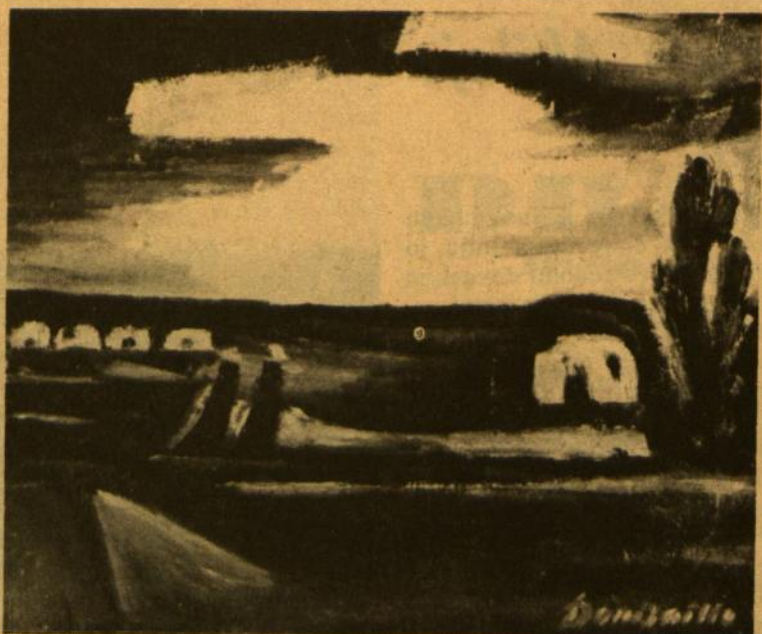
Tam tikroje dvasinio elito dalyje jau šiandien vyksta persiorientavimas iš pagrindų labiau idealistinio nusistatymo link atsiskleidžiančio pabrėžimo viso to, kas esminga, ir nubraukimo viso to, kas atsitiktina. Kuo arčiau žmonija šitokių būdų prasišveria iki laisvesnio santykio su aplinka, tuo labiau modernusis tapytojas įstengs abstraktinės dailės pavidalu suteikti didelės bendruomenės tikėjimo išpažinimui įtikinančią išraišką.

Šitos idėjos ir yra tai, kas dailininką pastoviai traukia prie darbo. Tačiau ne vien dailininkas, bet ir žiūrovas turi būti kūrybiškai aktyvus, kad išgyventų nutapytoje drobėje įkūnytą esmę.

Pranas Domšaitis
1960 m. birželio 5 d.

lius, ar tai glausdamas mažas trobelių, namelių sodybas (dažnai pavaizduotas gamtovaizdžio sluoksniais), tampa Domšaitis besitęsiančio dvasinio ir tapybinio piligrimažo fonu dar ilgiai po to, kai jo gyvenimo kelionė išvirsine prasme jau buvo sustojusi. Marcia Morse, Honolulu

Iš Artweek žurnalo, leidžiamo Oaklande, Kalifornijoje, 1978 m. gruodžio 2 d. nr.

Pranas Domšaitis

Pabaltijai

PRANUI DOMŠAIČIUI

KAZYS BRADŪNAS

Buvai Kaune, o nežinojom.
Ir susitikome toli, toli
Su nuostaba ir su nutrintom kojom
Klajonių pakely.

Pridėk lietuviškąjį savo pasą
Prie drobės dar neužbaigtos,
Kaip tėviškės — Kropynų rasą
Prie skaudančios kaktos, —

Ir spalvos per pasaulį pasilieja
Nuo Afrikos ligi Havajų ir toliau...
Ką iškentei ir ką mylėjai
Sugrįžta, jau sugrįžta pagaliau

Ir prakalba į mus lietuviškai
Neišmatuojama gelmė,
Ir tiesiam ranką tau bičiuliškai:
— Eime namo, eime...

Parodos proga galerija informuoja

Dar ir šiandien bauginančiai tebegaudžia naciškojo režimo atgarsiai Prano Domšaitis tapyboje. Havajų universiteto Dailės galerijai didi garbė būti šio įžymaus dailininko pirmosios amerikinės parodos rengėja. Hitlerio nusmerkti Dekadentinio meno įstatymų ir tuo būdu išvietinti iš Vokietijos galerijų bei muziejų, Domšaitis darbai būdavo eksponuojami greta tokių didžiųjų, kaip Van Gogh'as, Nolde, Schmitt'as - Rotluff'as, Kirchner'is ir Otto Mueller'is.

Honolulu miesto gyventojų ponios Adelheid Armhold, dailininko našlės, ir jos vyro Kazio Žvirono, dailininko mokinio milžiniškos paslau-

gos dėka, tarp 1978 m. lapkričio 19 ir gruodžio 15 d. apžiūrėjimui išstatyti 80 Domšaitis darbų. Tuo Havajams suteikta ypatinga proga susipažinti su iškilusiu ekspresionisto kūryba, išgyventi tam tikrą 20-ųjų amžiaus dailės perspektyvą, kuri tik neseniai tapo Amerikos meninės patirties dalimi.

Domšaitis gimė 1880 m. Lietuvos bei Rytprūsų pasienyje. Vaikystės laisvalaikį leisdavo piešdamas, tapydamas ir molį lipdydamas. Artimas ryšys su motina, gilaus tikėjimo evangelike, ir intymi meilė žemei (kurį ilgus metus dirbo kartu su tėvu) padėjo pagrindus jo pačiuose geriausiuose darbuose atsiskleidžiančiai tema-

tikai. Tėviškę prieš tėvo "praktišką" norą paliko 27 m. amžiaus vyras, gavęs stipendiją trejiems metams studijuoti Karaliaučiaus Karališkoje meno akademijoje.

Vokietijoje susipažino su to meto akademiniu stiliumi, modifikuotu Van Gogh'o, Cezanne'o, Matisse'o ir Maxo Liebermann'o įtakos. Jo paties kūrybai pasiliko būdingas lietuvių liaudies meno formų paprastumas bei spalvų ryškumas. Havajų universiteto Dailės galerijoje iškabintuose Domšaitis rankdarbiuose ypač ryški lietuvių siuvimo meno inspiracija.

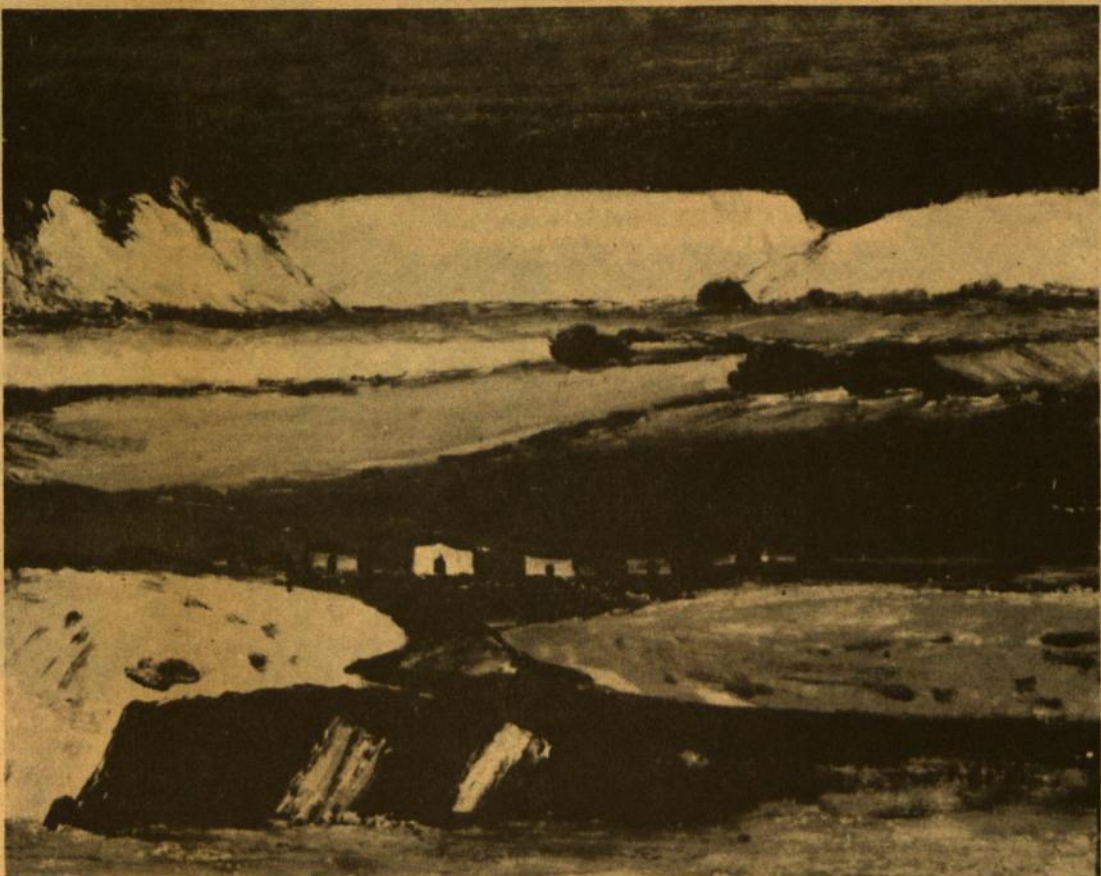
Vėliau Domšaitis studijavo pas Lovis'ą Corinth'ą Berlyne ir lankėsi Paryžiuje, Amsterdamo, Florencijoje ir Londone, kur didelį įspūdį jam padarė Constable'is bei kiti gamtos šviesa ir oru susižavėję tapytojai. Po susitikimo Norvegijoje su Edvardu Munchu, prieš tai galingai paveikusių vokiečių ekspresionizmą, Domšaitis virtuozinis stilius susikondensavo, o jo domesys dvasinėmis sritimis sustiprėjo. Pirmojo pasaulinio karo metu vėl dirbo Berlyne, pergyvendamas vykstančios destrukcijos ir bėglių kančios dramą, leisdamas bręsti jausmams, kurie vėliau pasiekė viršūnę tokiuose darbuose kaip "Bėgimas į Egiptą".

Jų daugelis kaip tik bus išstatyti šioje parodoje.

Giliai dailininką sukrėtė motinos mirtis, ir šio periodo darbai virpa tiesiog vincentišku ar rouault'isku sielvartu. Pirmoji paroda Ferdinand'o Moeller'io galerijoje 1919 m. patraukė kritikų dėmesį, ir jo darbai pradėjo pasipildyti įvairios kolekcijos Karaliaučiuje, Stettine ir Luebecke. Berlyno Valstybinė galerija įsigijo "Adoraciją" (vėliau Hitlerio pašalinta).

1929 m. vedė 20 m. už save jaunesnę iškiliają solistę (sopraną) Adelheid Armhold, ir šiandien dėstanti dainavimą čia Honolulu mieste. Lydėdamas solistę jos koncertinėse kelionėse po visą Europą, dailininkas susipažino su daugeliu to meto svarbių meno sąjūdžių ir jų atstovų. Tačiau jo tapybinę veiklą supasi entuziazmo ir sėkmės kupina atmosfera greitai tapo išsklaidyta. Hitleriui pradėjus uždraudinėti bet kokį dvasios individualumo pasireiškimą. Domšaitis pasitraukė Austrijon, ieškodamas kitų lietuvių išveivų draugystės. Nugrimzdęs sielvartan dėl jo kūrybiškumą varžančių apribojimų, jis tapė trafaretinės geles ir peizažus duonai užsidirbti.

1949 m. iš Europos persikėlė į Pietų Afriką — šalį, kurią jau vaikystėje sapnavo. Ten jis pagaliau surado ramybę, užuovėją nuo prievartos ir audrų, kraštą, primenantį Pabaltijo žemumų plotus. Išstijusi plokštuma, žinoma Karoo vardu, supama galingos ir kartais slaptingos auros. Ypač jautriai Domšaitis reagavo į šiame mistiškame žemės ruože išsibarsčiusias juodaodžių šeimų gyvenvietes. Šis jausmas prasiveržia "Audringame piežare", viename iš daugelio šioje parodoje išstatytųjų Karoo vaizdų. Pietų Afrikoje Domšaitis menas suzydėjo. Jis vėl užgriebė iš abiejų karų laikotarpio pažįstamą "Bėglių kančios" tematiką, šį kartą pasiekdamas giliausių visuotinio poveikio išraiškos dimensijų. Savo drąsiu turtingos paletės, bet didelio paprastumo braižu Domšaitis peizažuose ir religinės tematikos darbuose įformina žmogiškosios egzistencijos pačius pagrindinius rūpesčius. Paskutiniaisiais savo darbais, turbūt laikytiniais pačiais jo brandžiausiais ir dvasingiausiais, dailininkas transcenduoja laiką bei erdvę.

Pranas Domšaitis

Karoo peizažas Pietų Afrikoje

Pastelių parodą Pietų Afrikoje atidarant

Prano Domšaitio pastelių parodos Tarptautinėje galerijoje 1974 m. spalio 24 d. atidarymo proga pasakytas Adlermano A. H. Honikmano, J.P., žodis

Ponai ir Ponios,

Dėkoju p. Adelheid Domšaitienei už garbę, kurią ji man suteikė, pakviesdama atidaryti šią jos velionio vyro, iškiliojo Prano Domšaitio, pastelės darbų parodą.

Praėjo apytikriai 10 metų nuo to laiko, kada man teko privilegija atidaryti paskutinąją Domšaitio gyvenimo parodą. Gerai tebeatmenu tos dienos prislėgtą nuotaiką, kuri ir mane sudrumstė, kai auditoriją painformavau, jog dailininką pakirto liga. Tokia sunki, kad nebeleido jam pačiam dalyvauti ir pasidžiaugti ta šiluma, kurią stengiausi įdėti į savo jo garbei skiriamą žodį, tuo pačiu išreiškiantį ir visų Pietų Afrikos dailės mylėtojų sentimentus.

Nežiūrint jo negalėjimo čia atvykti, anas įvykis vis tiek jam tapo reikšmingas, nes sugrįžusi namo žmona jam galėjo parnešti džiugią žinią, smulkiai nupasakoti parodos pasisekimą, gausų jon atsilankiusių skaicių ir taja proga iš visų kampų suplaukusius sveikinimus, kupinus Domšaitiui reikiamos pagarbos bei gyrimų.

Netrukus po to jis mirė. Pietų Afrika tuoj suprato, kad neteko didžio dailininko — tokio, kurio darbai atėity bus iškomi ir kurio tylus kuklumas bei gilus nuosirdumas tik dar labiau paryškina, jo, kaip pasaulinio garso menininko, statusą.

Netrukus po jo mirties, 1966 m. lapkričio mėn. Pietų Afrikos Valstybinė galerija, vadovaujant mūsų gerbiama Mathysui Bokhorstui, surengė puikią, dailininko atminimui skirtą parodą; joje buvo išstatytos ir pastelės, kuriomis čia tuoj pat turėsite progos pasidžiaugti. Milžiniškas atgarsis publikoje ir gausybė Domšaitio atminimui tartų pašlovinimo žodžių tik patvirtina posakį, jog "didis menininkas — nemirtingas".

Manau galima suprasti, kad žmogus norėtų, jog tavo kraštas gautų kreditą už tai, kas jame gero. Rysium su tuo man prisimena kažkur girdėtas tvirtinimas, kad Sovietų Sąjungoje vaikai mokomi, jog Šekspyras buvęs rusas. Mes čia Pietų Afrikoj tad ir norėtume sau pasisavinti Domšaitį (tam gal turėtume daugiau pagrindo už rusus), kadangi čia jis praleido paskutinius 16 savo ilgo, vaisingo gyvenimo metų ir per tą laiką susirado aplinką, laisvę ir tematiką, skatinusią jį sukurti kai kuriuos puikiausiųjų savo darbų. Bet — jau seniai, prieš atvykdamas Pietų Afrikon, Domšaitis buvo stipriai įsitvirtinęs savo mėgiamam pasirinktame ekspresionizme. Apie Domšaitio kelią jau tiek buvo sakyta ir rašyta, kad vargiai čia sugebėsiu ką naujo pridėti. Reikėtų tačiau prisiminti, kad ankstyvųjų Domšaitio gyvenimo metų aplinka tebuvo paprasta ūkininko šeima Rytų Europos kaimelyje. Vėliau tik jis pateko vokiečių ekspresionistų, tokio kalibro meistrų kaip Lovis Corinth, įtakon. Pirmajam pasauliniam karui užsibaigus, surengė pirmąją individualią

parodą Berlyne ir nuo to laiko susilaukė daugelio premijų, jo darbai buvo rodomi daugelyje Europos kraštų ir perkami nemažo skaičiaus svarbesniųjų to kontinento muziejų. Antrajam karui praužus, Domšaitis išvengė tuo metu pirštė peršamų antimeniškių ir panašių dekadentinių įtakų, siekusių aukštyn kojom apversti per šimtmečius išsikovotus meno principus ir vertybes. Jis niekada neieškojo viešumos apolodismentų, bet ir toliau dirbo su tuo giliu dvasiniu bei emociniu integralumu, būdingu visai jo kūrybai. Dauguma menininkų išvysto tam tikras individualias formas, technikas ar sistemas, kurios tam pa lyg asmeniškais, nuolatos jų darbuose suskambančiais leitmotyvais. Domšaitis šis leitmotyvas būtų tasai dvasinumo atributas, apie kurį tik ką užsiminiau, taip pat ir toji kažkokia religinė rimtis, atspindinti kietų, kartkartėmis net rūšių jo ankstybojo ir įspūdiams imlaus gyvenamųjų metų ir sąlygų poveikį.

Galerijos direktorius apie Praną Domšaitį

Prano Domšaitio paroda Havajų universiteto Dailės galerijoje (1978 m. lapkričio — gruodžio mėn.) žymi istorinės reikšmės žingsnį havajiečių meniniame gyvenime. Juk niekad anksčiau Havajuose dar nebuvo išstatyti ekspresionistų, gyvenusio ir dirbusio "Die Brücke" ir "Der Blaue Reiter" tradicijose, visą kūrybinį amžių apimantys darbai.

Domšaitio tapyba — jaudinantis ir asmeniškais vieno svarbiųjų moderniosios istorijos momentų atspindys. Siekdama atskleisti menininko vidinę tikrovę, ji tuo pačiu įkūnija ir ekspresionistinio credo esmę. Ankstyvoji Domšaitio kūryba atliepia po Pirmojo

Pranas Domšaitis tapo gamtoje, Pietų Afrikoje

Adelheid Armhold Domšaitienės — Žvironienės laiškas

Gerbiamas p. Valeška,

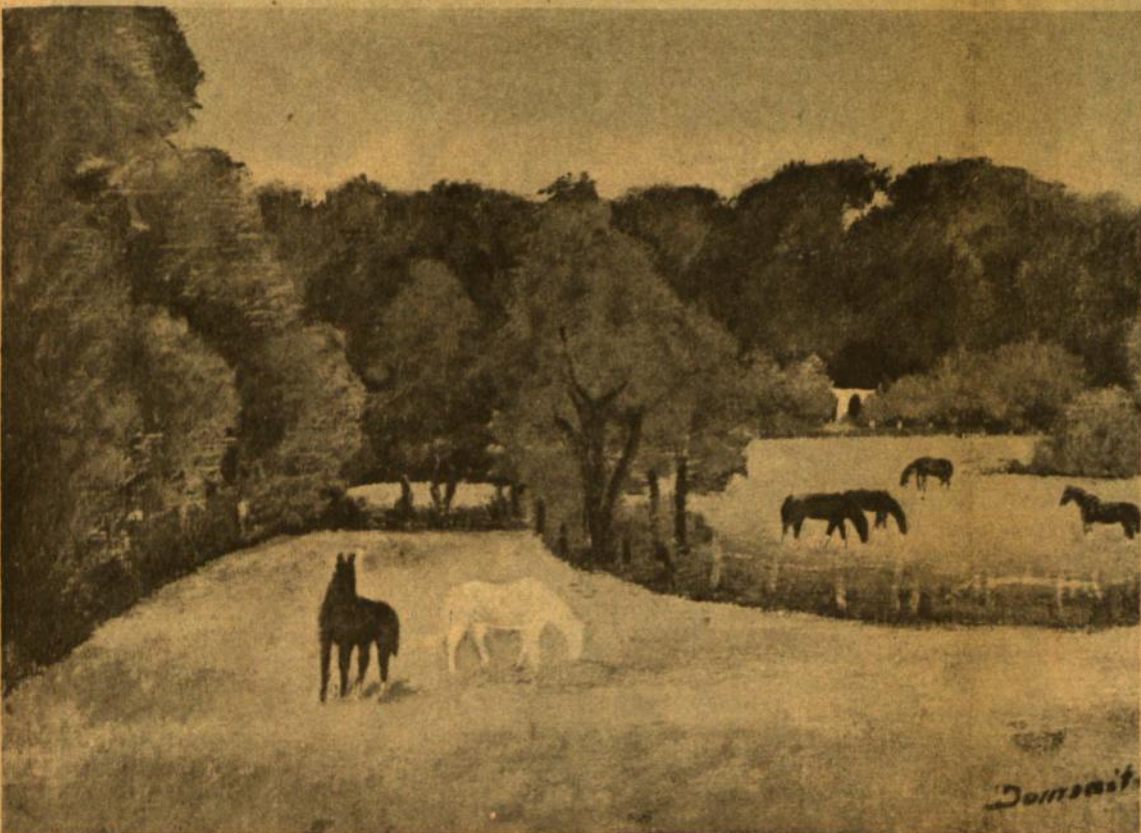
ką tik antrą kartą perklausiau "Jūrą ir Kastytį", ir negaliu susilaikyti Jums neparašius. Esu absoliučiai šia muzika sužavėta ir taip dėkinga Jums už tokią gražią dovaną. Ta muzika tokia poetiška ir tokia pilna nekalto žavesio (kuriam nieko nėra pigaus), kad esu nustebusi ir negaliu įsivaizduoti, kodėl jos nesigirdi kiekviename operos teatre čia Amerikoje. Galbūt žmonės dar tam nepribrendę. Kita kliūtis gali būti jos lie-

vaizdinėje jėgoje tebeglūdi ankstesniųjų jo darbų subjektyvus jautrumas; jis vis dar lieka tapytoju "iš vidaus". Nuo pat pradžios turtingos jo paletės skambumas ir linijos kokybė bei jėga lemė tai, kad iš jo rankos gimė milžiniško įtaigumo, gaivalingo žmogiškojo jausmo kūriniai. Savo drąsų, sodrių spalvų braižu Domšaitis reiškė žmogaus egzistencijos pagrindus. Paskutinieji ir turbūt didžiausieji jo darbai, kupini dvasingumo, prašoka laiką ir erdvę.

Tom Klobe,
Havajų universiteto Dailės galerijos direktorius
1980 m.

Malonus susitikimas: solistė Adelheid Armhold Domšaitienė, solistė Elizabeth Schwarzkopf ir Pranas Domšaitis. Abi vėl susitikę solistės buvo studijų draugės Vokietijoje.

Pranas Domšaitis

Ganykloje

Lietuviai apie Praną Domšaitį

Šiuose Pranui Domšaitiui skirtuose puslapiuose mūsų kaitytams pateikėme apščiui atsiliepiam apie dailininką ir jo kūrybą visai lietuvių. Tie įvairūs tekstai lietuvių kalbon išversti Mykolo Drungos. Aplamai apie Domšaitį kitataučių yra kur kas daugiau prirašyta negu pačių lietuvių. Surankiojus įvairiomis kalbomis meno leidiniuose ir periodinėje spaudoje jo parodų progomis paskelbtus raštus bei atsiliepiamus, reikėtų ne keturių kultūrinio priedo puslapių, bet viso didžiulio leidinio. Čia paskelbėme, galima sakyti, tik trupinius. Bet ir jais jau galime tikrojo meno praakusieji gerokai pasisotinti.

Negalėtume sakyti, kad patys lietuviai ligi šiol apie Praną Domšaitį nieko nežinojo ir nieko apie jį nerašė. Pateiksime čia bent keletą trumpų ištraukėlių iš mūsų spaudos, tokias progas prisimenant.

Jonas Žmuidzinas (dabartinis Lietuvos gener. konsulas Toronte), Pranui Domšaitiui sulaukus 80 metų, 1960 m. rugsėjo 23 d. „Vienybėje“ atspausdino savo straipsnį „Didelis mažlietuvis“. Jame, be kita ko, apie Praną Domšaitį sakoma: „Paskutiniu metu jo paroda, suruošta Pietų Afrikoje, sukėlė meno kritikams didelę nuostabą dėl jo nepaprastos kūrybinės energijos, meninės jaunatvės, kurios neaplenkia nė keturis kartus už jį jaunesni dailininkai (apie tai plačiau pateikiau Aidams).“

Miela sveikinti šį didžios kūrybinės asmenybės į devintą dešimtį žengiantį ir lietuvių vardą tebegarsinantį mažlietuvių menininką Jo tautiečio Kristijono Donelaičio žodžiais —

Sveiks kvietkelėmis pasidžiaugęs, sveiks prisiuosęs.
Dieve, duoki sulaukt dar daug pavasario švenčių!

Dailininkas Telesforas Valius 1976 m. lapkričio 18 d. „Tevikės žiburiuose“ aptardamas Elsa Verloren van Themaat anglų kalba Pietų Afrikoje išleista monumantalia Pran Domšaitio monografija, atkreipia dėmesį į daili-

tuviškojoje kalboje. Iš karto maniau, kad ji galėtų būti dainuojama ir angliškai. Tačiau, antrą kartą išklausius, priėjau išvados, kad ji turi būti dainuojama lietuvių kalba. Viena išeitis galėtų būti tokia, kad operos teatro salėje spektaklio metu būtų pakiltos šviesos tam, kad visi klausytojai galėtų sekti angliškąjį vertimą.

Kalbant apie atlikėjus, tai man geriausias dainininkas yra tenoras Stasys Baras. Jūrą — Dana Stankaitytė irgi gera, geresnė ir pabaigą negu pradžioje. Jos technika ne visuomet tobula, kartais balsas palinkęs į drebinimą. Tačiau ji išgauna kelias itin šaunias aukštas gaidas. Tai labai sunki rolė išdainuoti. Vyrų ir moterų chorai pasižymi labai žavinga balsine kokybe. Jų balsai man primena rusų Dono kazokų chorą. Tokio puikaus chorinio dainavimo ne dažnai teigsiu Vakarų kraštuose. Kitos dvi solistės, Motina — Aldona Stempuzienė ir Rūtelė — Margarita Momkienė, per didelės individualybės neparodo. Motina turėtų būti tamsesnio balso, o Rūtelė — lengvesnis, vaikiškesnis sopranas, kad daugiau būtų kontrasto.

Jūsų scenovaizdis ir kostiumai — absoliučiai žavingi. Bronė šiandien mums pranešė, kad Domšaitio paveikslai Jūsų namuose susilaukė labai gero priėmimo. Mes tuo labai džiaugiamės. Buvo labai malonu pas mus čia turėti Jus ir Romą. Su šiltais linkėjimais nuo Kazio ir manęs liekuosi

Jūsų
Adelheid Armhold — Domšaitienė — Žvironienė
P.S. Labai puikus ir jautrus dirigentas yra Riccardo Muti, dabar Philadelphiajos simfoninio orkestro dirigentas. Jis kada nors turėtų šią operą išgirsti.

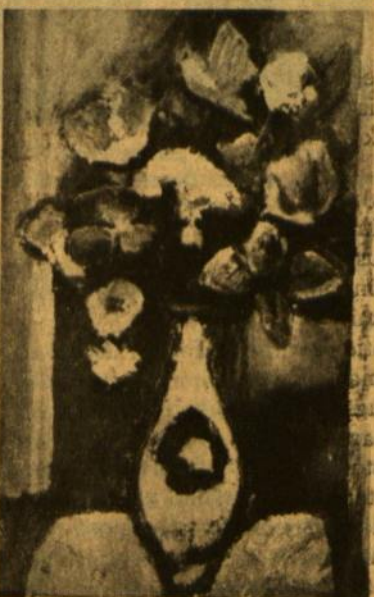
ninko sąlytį su lietuvių liaudies menu: „Labai retas atvejis mūsų dailės žmonių monografijose yra liaudies meno kūrybos pavyzdžių panaudojimas. Domšaitiui skirtose knygoje randame net du pilnus puslapius, skirtus liaudies dirbiniams: Klaipėdos krašto liaudies tekstilė (siuvėnėjimas), liaudies skulptūra (grupinė medžio figūra), Betliejaus figūrėlės (dažytas medis), lietuvių kryžiai (Domšaitio tapyba) ir skulptūrinė medžio figūra koplytėlėje“.

Spalvingų prisiminimų iš susitikimų su Pran Domšaitiui ir ponio Domšaitiene pateikia A. Mauragis Australijos lietuvių laikraštyje „Mūsų pastogė“ 1977 m. lapkričio 7 d. Tai įspūdių dar iš stovyklinių pokario metų Europoje. Štai trumpa ištraukėlė: „Ponia Domšaitienė buvo linksma būdo olandė, energinga, elegantiška, graži, mėgo svečius, dainas ir muziką. Dalyvavo, dainuodama solo, kone kiekviename lietuviškame parengime, dainuodama lietuviškas dainas, kurias padėdavo jai parengti muzikas P. Smilgevičius. Pranas buvo kitokio būdo žemaitis: nedidelio ūgio, plačių pečių, tvirto stumens, didelė galva, vešliais plaukais ramiomis, mįslingomis akimis ir santūria šypsena apskritame veide, visada užsidaręs ir tylus, bet jūdrus ir darbštus. Dalyvavo lietuviškuose parengimuose, parodose ir visame ano meto lietuviškame gyvenime“.

Šiandien, kada į mūsų lietuviškąjį kultūros gyvenimą, Lietuvių fondo dėka, Pranas Domšaitis ateina su neįkainojamu kultūrinio palikimu, reikia tik džiaugtis ir tarti aciu žmonėms, kurie visa tai pakreipė teigiama kryptimi: dr. A. Razmai, Lietuvių fondo tarybos pirmininkui, dr. G. Balukui, Lietuvių fondo valdybos pirmininkui ir kitiems Fondo vadovams, taipgi dail. A. Valeškai bei kitiems, jam talkinusiems dailininkams.

Belieka tik linkėti, kad prie Lietuvių fondo įsteigtas Lietuvių meno puoselėjimo fondas, pradėjęs savo misiją su Pran Domšaiti, rastų visuomenėje palankaus supratimo ir paramos ateities panašiams užmojams.

k. brd.

Pr. Domšaitis Vaza su gėlių

Pranas Domšaitis

Natūrmortas

LIETUVIŲ MENUI PUOSLĖTI FONDAS

1981 m. balandžio 4 d.

Lietuvių dailininkų pastangomis prie Lietuvių Fondo įsisteigė Lietuvių menui puoselėti komisija, kuri rūpinasi lietuvių dailininkų reprezentacinės kolekcijos surinkimu. Komisija jau įsigijo mūsų žymaus, pasaulinio masto dailininko Pran Domšaitio 65 išskirtinės reikšmės meno darbus. Šią kolekciją komisija planuoja papildyti kitų mūsų iškiliųjų dailininkų po visą pasaulį išblaškytais darbais.

Turėdami tokią meno darbų kolekciją, galėtume naudoti lietuviškai dalei reprezentuoti JAV, Kanados ir kitų Vakarų kraštų galerijas, o sąlygoms pasikeitus, perkelti į nepriklausomos Lietuvos muziejus. Šio tikslo siekiant, Lietuvių Fondo rūmuose steigiamas specialus MENO PUOSLĖJIMO FONDAS. Šis fondas būtų naudojamas tik specialiam tikslui — lietuvių dailininkų iškilieji meno darbams įsigyti.

Lietuvių Meno puoselėjimo komisija tad ir prašo visuomenę, pagal išgales, aukoti Meno puoselėjimo fondui. Aukos siųsti ir, jei reikia, rašyti Lietuvių Fondo vardu, nurodant, kad aukos skiriamos Meno fondui. Aukos, ateinančias per Lietuvių Fondą, galima nurašyti nuo federalinių mokesčių. Surinktos aukos bus naudojamos meno kūriniais įsigyti, saugoti, išlaikyti ir reprezentacijoms parodomis rengti.

Paaaukojęs \$50.00 yra Narys rėmėjas. Paaaukojęs \$100.00 yra Narys mecenatas. Pageidaujama taipgi bet kokia aukos suma. Prašoma prisiminti Lietuvių meno puoselėjimo fondą ir testamentinius palikimus.

Siunčiant pinigų, būtinai pažymėkite, kad auka skiriama Lietuvių meno puoselėjimo fondui.

Dr. A. Razma,

Lietuvių fondo tarybos
pirmininkas

Dr. G. Balukas,

Lietuvių fondo valdybos
pirmininkas

(Nukirpti)

As _____
Adresas _____
Aukojų Meno puoselėjimo fondui, kuris yra Lietuvių fondo rūmuose, _____
1. Aukojų \$ _____ kaip narys mecenatas
2. Aukojų \$ _____ kaip narys rėmėjas
3. Aukojų bent kokią auką \$ _____
4. Pasizadu aukoti vėliau \$ _____
Data _____
(Parašas: Vardas ir pavardė)
Aukos siųsti: Lietuvių Fondas, 2422 W. Marquette Rd., Chicago, IL 60629.